

MOTOR ALALIYADA KORREKSION ISH TIZIMI

Xasanboyeva Gulbahor Nasrullaevna

MTTDMQTMOI “Maktabgacha va
inklyuziv ta’lim” Kafedrası katta
o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada motor alaliyaga ega bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan ta’lim- tarbiyasi va korreksion ishlarda qo‘llaniladiga usul va metodlar berib o‘tilgan.

Abstract: This article presents methods and techniques used in educational and correctional work with children with motor alalia.

Аннотация: В статье представлены методы и приемы, используемые в учебно-воспитательной и коррекционной работе с детьми с моторной алалией.

Kalit so‘zlar: korreksiya, motor alaliya, reabilitatsiya, adabtatsiya, kompensatsiya, anatomik – fiziologik, mexanizm, artikulyatsion apparat.

Key words: correction, alalia, rehabilitation, adaptation, compensation, anatomical-physiological, mechanism, articulation apparatus.

Ключевые слова: коррекция, моторная алалия, реабилитация, адаптация, компенсация, анатомо-физиологический, механизм, артикуляционный аппарат.

Alaliya nuqsoniga ega bo‘lgan bolalar nutq komponentlarini rivojlantirishda noan’anaviy metodlardan foydalanishni mukammal o‘rganish, korreksion ish tizimini ishlab chiqish ularni o‘ziga xos hususiyatlaridan kelib chiqqan holda metodik tavsiyalar berish, ushbu muommoga bag‘ishlangan ma’lumotlarni kamligi, tadqiqotimizning hozirgi kunda naqadar muhim va dolzarb ekanligini belgilaydi. Alaliya nutq buzilishlari orasida sistemali nutq buzilishi sifatida ta’kidlanadi. Nutq komponentlarini tekshirish esa sistemali ya’ni kompleks ravishda yondashuvni talab etadi. Alaliya-markaziy xarakterdagi organik nutq buzilishi. Nutqiy funksiya uchun muhim hisoblangan miya tizimining rivojlanishi homilalik davrida tugamaydi va bola tug‘ilganidan so‘ng ham davom etadi. Miyaning rivojlanmaganligi yoki erta jarohatlanishi nerv to‘qimalari qo‘zg‘aluvchanligining pasayishiga va asosiy nerv jarayonlari harakatchanligining o‘zgarishiga olib keladi.

Nutqning grammatik qurilishining shakllanishida yetakchi mexanizm bola tomonidan til qonuniyatlari, til umumlashmalarini o‘zlashtirish hisoblanadi. Chunki til qonuniyatlari va til umumlashmalari mazmunni nutqiy faoliyatda amalga oshirish imkonini beradi. Nutq paydo bo‘lishidagi grammatik operatsiyalar haddan tashqari murakkab bo‘lib, u yuqori darajadagi analiz-sintez faoliyatining yetarlicha rivojlanganligini ko‘zda tutadi. Shuning uchun ham, biz aynan 6-7 yoshli alaliya nutq kamchiligiga ega bolalar bilan nutq o‘stirish, nutq madaniyati, savodga o‘rgatish mashg‘ulotlarida foydalanish mumkin bo‘lgan mashg‘ulotlar namunasini ishlab chiqilgan. Alaliya - og‘ir kasallik bo‘lib, unda nutqning barcha tarkibiy qismlari kam rivojlangan. Shu bilan birga, aql va eshitish qobiliyati saqlanib qoladi, garchi miya shikastlanishi fonida chaqaloq xatti-harakatlarning buzilishini boshdan kechirishi mumkin: giperaktivlik yoki aksincha, letargiya. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, alaliya maktabgacha yoshdagi taxminan har yuzinchi bolada aniqlanadi.

Alaliyada nutq shakllanishi har tomonlama yondashuv, nutqni rivojlanishiga yordam beruvchi va bilish faoliyatining yaxshilanishiga imkon beruvchi nutqning barcha funksiyalari rivojlanishiga e’tiborni qaratadi.

Tizimli logopedik ish nutqiy rivojlanishdagi uzilishlarni to'ldirishga va maxsus dastur bo'yicha maktab ta'limiga tayyorlashga yo'naltiriladi yoki u maktab ta'limiga qo'shimcha ravishda parallel olib boriladi. Nutqiy rivojlanmaganlikni bartaraf etishni shunday tashkil qilish kerakki, ish jarayonida maktab vazifalarini o'zlashtirishga tayyorgarlik yuzaga kelsin.

Samarali logopedik ish, agar u psixonevrolog (nevropatolog, psixiatr) tomonidan o'tkaziladigan faol doridarmon va fizioterapevtik muolajalar fonida har tomonlama o'tkazilsagina amalga oshadi. Ish jarayonida turli metod, usullardan mujassamlashgan holda foydalaniladi. Bolaning nutqiy imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda ishning vazifa va mazmuni aniqlanadi. Mayda qo'l motorikasi rivojlanishiga e'tibor qaratiladi: chiziq tortishga, bo'yashga, shtrixlashga o'rgatiladi, tugunchalar bog'lashga, mozaikalar va geometrik materiallardan naqshlar chizish o'rgatiladi va h.k. Agar bolalar qo'l barmoqlari harakati rivojlanishidan orqada qolsa, u holda nutq rivojlanishidan ham orqada qolishligi isbotlangan. Qo'l harakatlarini mashq qildirish jarayonida nutq holati mukammallashadi. Ishning boshlang'ich bosqichlarida nutqning psixofiziologik asoslari shakllantiriladi, bolada muloqotga ehtiyoj hissi uyg'otiladi.

Bolada motivatsion bayon qilishning asosini shakllantirish, nutqiy va psixik faollikni rivojlantirish, taqlid faoliyati va aks ettiruvchi nutq funksiyalarini shakllantirish muhimdir. Mashg'ulotlarning samaradorligi ko'rgazmali qurollarning mavjudligi va ulardan to'g'ri foydalanishga bog'liq. Olib borilayotgan ishning bosqichlaridan qat'i nazar, ta'sir butun nutq tizimiga qaratiladi: lug'atni aniqlash va boyitish, frazali va bog'langan nutqni shakllantirish, tovush talaffuzini korreksiyalash. Shuningdek, har bir bosqichning maxsus vazifalari va o'ziga xos ish m azm uni aniqlanadi. Birinchi bosqichda olib borilayotgan ishlar quyidagilar sanaladi: nutqiy faollikni tarbiyalash, passiv va faol lug'atni shakllantirish. Dialog, sodda, katta bo'lmagan hikoya ustida ish olib boriladi. Nutqiy faoliyatning psixofiziologik asoslari va vaziyatli muloqotning birlamchi ko'nikmalari shakllantiriladi.

Ikkinchi bosqichda lug'at va jumla tuzilishini murakkablashtirish asosida frazali nutqni shakllantiriladi. Gaplardan foydalanish ularni grammatik jihozlash, dialog va hikoya ustida ish olib boriladi.

Uchinchi bosqichda mustaqil nutqni shakllantirish ishlari olib boriladi. Barcha bosqichlarda nutqiy faoliyatning hamma tomonlari shakllantiriladi. Bolalar amaliy mashqlar yordamida so'zlarni gapda bog'liqligini tushunishga va ularni nutqida to'g'ri qo'llashga o'rganadilar. Nutqiy uquvlarni shakllantirishda — morfologik, grammatik, fonematik umumlashmalar va qarama-qarshiliklar — mexanik mashqlarni yaqinlashtirmasdan, aloqalar, mazmunni anglash uchun analizga katta e'tibor qaratish, kuzatishga o'rgatish, tahlil qilish va turli darajadagi nutq materialini umumlashtirish muhim. Asta-sekin nutqda harakat, sifat, predmet va uning elementlarining xossalari, munosabat va aloqalarni belgilash yo'li orqali nutqiy bayon qilishlarning intellektuallashuvi darajasi oshadi.

Korreksion ishlar tizimi motorli alaliyaga chalingan bolalarning nutqini rivojlantirishga qaratilgan maxsus metodlar va mashqlarni o'z ichiga oladi. Bu tizimda individual va guruh shaklida olib boriladigan mashg'ulotlar ishlatiladi.

Korreksion ishlarda quyidagi asosiy bosqichlar mavjud:

1. Diagnostika va rejalashtirish

- **Diagnostika:** Har bir bolaning nutq muammosi chuqur tahlil qilinadi, bu orqali alaliyaning og'irlik darajasi aniqlanadi. Shuningdek, bolaning umumiy psixologik va intellektual rivojlanishi baholanadi.

- **Rejalashtirish:** Har bir bola uchun individual ta'lim rejasi ishlab chiqiladi, bu reja bolaning nutq qobiliyatlari va umumiy rivojlanishiga mos ravishda tuziladi.

2. Nutq apparati motorikasini rivojlantirish

- **Nozik va umumiy motorika mashqlari:** Nutq apparati mushaklarini boshqarish qobiliyatini rivojlantirish uchun qo'llar, barmoqlar va og'iz mushaklari uchun mashqlar bajariladi.
- **Artikulyatsion gimnastika:** O'qituvchi yoki logoped bolaga turli artikulyatsion harakatlarni bajartirish orqali nutq a'zolarining moslashuvini rivojlantiradi (til, lablar, jag' harakatlari).

3. Eshitish va fonematik qobiliyatlarni rivojlantirish

- **Eshitish diqqatini rivojlantirish:** Bolaga tovushlarni farqlash, ularni eshitib ajratish va qayta ishlashga qaratilgan mashqlar o'rgatiladi. Bu ishda maxsus akustik mashqlar, musiqa, ritm va nutqni eshitib ajratish ishlari olib boriladi.
- **Fonematik qobiliyatlarni rivojlantirish:** Fonemalarni ajratish va aniqlash qobiliyatlari rivojlantiriladi, bu esa tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishga yordam beradi.

4. Leksik va grammatik tuzilmalarni shakllantirish

- **So'z boyligini oshirish:** Bolalarga yangi so'zlar o'rgatiladi, ularning ma'nolari tushuntiriladi va ularni to'g'ri qo'llash ko'nikmalari rivojlantiriladi.
- **Grammatik qoidalarni o'rgatish:** So'zlarni to'g'ri kelish va gaplarni to'g'ri tuzishga qaratilgan mashqlar o'tkaziladi. Bolalar o'zgartirilgan nutq tuzilmalarini to'g'ri qo'llashni o'rganadilar.

5. Frazologik va dialogik nutqni rivojlantirish

- **Monologik nutqni shakllantirish:** Bolaga o'z fikrlarini ketma-ketlikda ifodalash, hikoya qilish, voqealarni tasvirlash o'rgatiladi.
- **Dialogik nutqni rivojlantirish:** Bolalar bir-birlari bilan muloqot qilishni o'rganadilar, savollarga javob berish, savol berish va oddiy dialoglarni shakllantirish qobiliyatlari rivojlantiriladi.

6. Psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash

- **Emotsional va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash:** Bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish, nutqdagi muvaffaqiyatlarni mustahkamlash uchun psixologik qo'llab-quvvatlash beriladi. Ijtimoiy muloqotni yaxshilash uchun guruh shaklida ishlash amaliyoti olib boriladi.
- **O'yin terapiyasi va musiqaviy mashg'ulotlar:** Nutq rivojlanishini rag'batlantiruvchi o'yinlar, musiqalar va qiziqarli mashg'ulotlar orqali bola faoliyatini rag'batlantirish.

7. Mashg'ulotlarni muntazam takrorlash

- Har bir korreksion dars takroriy mashqlarni o'z ichiga oladi, chunki alaliyaga chalingan bolalar yangi mahorat va bilimlarni sekin o'zlashtiradilar. Takrorlash ular uchun muhim jarayon. Motorli alaliya bilan ishlashda muhim elementlardan biri logoped va psixologning yaqin hamkorligi, ota-onalarning faol ishtiroki hisoblanadi. Korreksion ishlarni tez-tez va muntazam ravishda olib borish bolalarning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.M.Mirziyoyev-Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz 2021.
2. "Alohida yordamga muxtoj bolalarni tarbiyalashda oila va maktab hamkorligi" Ilmiy-metodik to'plam, T-2013.
3. Ayupova M.Y.— Logopediya. Toshkent—2007.
4. All-Russian Internet Conference. "Edges of Science 2014".- Kazan: KFU, 2014.
5. Ayupova M. «Korreksion ishlar metodikasi. (ma'ruzalar matni)». T 2005 y.

6. Муминова Л.Р. Теоретические основы коррекционно-педагогической работы по преодолению речевого недоразвития у детей дошкольного возраста.: Автореф. дис. ... д-ра пед.наук.– Ташкент: им.Низами. 1992.

7. Dolgonek E.V. Motor alalia: correctional and developmental work with preschool children. Teaching aid.– М.: Detstvo-Press, 2013.

8. Qodirova F.R.. R.M Qodirova.—Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. T.,—Istiqlol, 2006.

9. <http://www.ziyonet.uz>

10. <http://www.tdiu.uz>